

Jana Wohlmuth Markupová

**SOUKROMÁ VÁLKA
HUGA VAVREČKY**

Mikrohistorie z rozhraní
soudobých dějin (1945–1952)

ORÁLNÍ HISTORIE A SOUDOBÉ DĚJINY

KAROLINUM

Soukromá válka Huga Vavrečky

Mikrohistorie z rozhraní soudobých dějin (1945–1952)

Jana Wohlmuth Markupová

Recenzenti:

prof. PhDr. Bohumil Jiroušek, Dr.

prof. Mgr. Martin C. Putna, Dr.

prof. PaedDr. et Mgr. Miroslav Vaněk, Ph.D.

Na obálce: Hugo Vavrečka během volných chvil ve Zlíně
(přelom 30. a 40. let).

Zdroj: © rodinný archiv Ivana M. Havla / Knihovna Václava Havla

Na vznik této publikace byla FHS UK poskytnuta Institucionální podpora
na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (MŠMT-2021).

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum
Praha 2022

Redakce Lenka Ščerbaničová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Technická spolupráce Ondřej Němec

První vydání

© Univerzita Karlova, 2022

© Jana Wohlmuth Markupová, 2022

ISBN 978-80-246-4994-8

ISBN 978-80-246-5252-8 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Poděkování	7
Úvod	9
1. Mikrohistorie soudobých dějin	14
1.1 Metodologie výzkumu aneb lze psát neosobně o tématu osobním?	21
2. Hugo Vavrečka: novinář, diplomat a ředitel (1880–1944)	28
2.1 Student	30
2.2 Redaktor a spisovatel	32
2.3 Diplomat	39
2.4 Ředitel, prezident a ministr	48
3. Konec války aneb „faire le mort“ (1944–1945)	71
3.1 Mezi válkou a mírem	83
3.2 Zlín – Havlov	90
3.3 „Byl jednou jeden statečný král...“	94
3.4 Mezi dvěma armádami ve Zlíně	104
4. Třetí republika ve „staronových poměrech“ (1945–1947)	108
4.1 Od národní správy k zestátnění (1945)	110
4.2 Rok 1946 aneb kdo koho žaluje?	126
4.2.1 Proti národní cti	127
4.2.2 Jarní mezihra	133
4.2.3 Trestní oznámení na Vavrečku	144
4.2.4 Vavrečkova žaloba proti národnému podniku Baťa	156
4.2.5 „Začíná podzim a trochu je mi smutno...“	162

4.3 Obžaloba před Národním soudem a její následné stažení (1947)	164
4.3.1 Nabídka ke smíru	170
5. Poúnorový obrat (1948)	176
5.1 Zpětvzetí žaloby a ofenziva firmy Baťa	180
5.2 Obnovení retribuce i trestního řízení	185
6. Poslední jednání (1949–1952)	194
6.1 „Vysoce vážený pane prezidentě...“	195
6.2 Poslední výslech na pozadí útěků ze země	201
6.3 Justiční omyl, odložený trest a „škrábalovská“ náplň zbylého času	208
6.4 Akce B jako poslední kapka	218
7. Závěrem	223
Summary	229
Ediční poznámka	234
Seznam pramenů a literatury	235
Archivní prameny (fondy a sbírky)	235
Orálně historické rozhovory	236
Periodika	236
Zákony a programové dokumenty	237
Literatura a vydané prameny	237
Kvalifikační práce	242
Audiovizuální zdroje	242
Internetové zdroje	243
Jmenný rejstřík	244

PODĚKOVÁNÍ

Můj obrovský dík patří zejména všem kolegům a kolegyním z institucí, s jejichž prameny v tomto textu pracuji, především pak Ericce Zlamalové z Knihovny Václava Havla, Martinu Markovi ze Státního okresního archivu ve Zlíně, Jakubu Doležalovi z Archivu Kanceláře prezidenta republiky a všem archivářkám a archivářům z Národního archivu a Archivu bezpečnostních složek v Praze. Za poskytnutí rodokmenu rodiny Kolbingerových, jakož i za vstřícné přijetí srdečně děkuji Daliboru Kolbingerovi, za pomoc se sestavením Vavrečkovy poválečné bibliografie velice děkuji Danielu Řehákovi z Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Poděkování za konzultaci náleží taktéž Janu Dúbravčikovi. Za poskytnutí podkladů k fotografické dokumentaci děkuji Knihovně Václava Havla, ČTK a SOkA Zlín.

Za všestrannou podporu i všechny diskuze nad mou prací – formální i neformální, plánované i jakoby mimochodem probíhající – děkuji všem přátelům, kolegům a vyučujícím, jmenovitě pak zejména svému školiteli Martinu C. Putnovi, Miroslavu Vaňkovi, Pavlovi Mückemu, Jiřímu Hlaváčkovi, Lence Krátké, Přemyslu Houdovi, Pavlu Himlovi, Lucii Storchové, Janu Horskému, Pavlu Hájkovi a v neposlední řadě samozřejmě svému manželovi Petru Wohlmuthovi a všem svým nejbližším.

Závěrem si dovolím poděkovat Ivanu M. Havlovi (†), bez jehož dlouhodobé podpory a pochopení pro mé výzkumné snahy by zřejmě ani tato práce nevznikla.

ÚVOD

Kde začínají a končí *soudobé dějiny*? Právě tak zní jedna z nejfrekventovanějších prvních otázek většiny úvodních kurzů, které jsou jim věnované. Navzdory tomu, jak je nadužívána, její význam neklesá. Jak je můžeme vymezit a co to pro nás znamená?

Různí autoři kladou začátek soudobých dějin do různých let, a to s ohledem na to, *kdy* tak činí. Zatímco v 50. letech 20. století mohl německý historik Hans Rothfels, který soudobé dějiny charakterizoval jako dějiny „spoluprožívaného času“,¹ položit jejich počátek v německém prostředí do roku 1917, v současnosti je tento mezník německými i anglosaskými dějepisci stanoven přibližně rokem 1945.² Česká historiografie se kloní k vymezení desetiletím 1938–48 při vědomí toho, že rok 1945 může být brán jako milník pouze s důrazným zřetelem na dění, které mu předcházelo a které následovalo, a to právě v letech 1938–39 a 1945–48.³ Již to odkazuje k hlavní vlastnosti soudobých dějin: neustále se posouvají. Synonymem slova *soudobý* je slovo *současný*, přičemž současnost není stálý pojem, naopak už z definice se pořád mění. Co však spojuje různé definice soudobých dějin bez ohledu na konkrétní milník začátku? Právě to, že jsou pro nás ještě nějak aktuální, živé; to, že dosud mohou *nějak* promlouvat do naší přítomnosti; velice konkrétně řečeno: to, že dosud žijí lidé, kteří si tyto události pamatují a mohou nám o nich vyprávět. Figurují jako živá ztělesnění

1 Jana Čechurová a kol.: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2014, s. 188.

2 Tamtéž, s. 188–189. Brian Brivati: Introduction. In Brian Brivati, Julia Buxton, Anthony Seldon, eds., *The contemporary history handbook*. Manchester: Manchester University Press 1996, s. xvi.

3 Jana Čechurová a kol.: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, s. 189.

toho, že doby, které většina z nás mladších nezažila, jsou stále nějak v kolektivní paměti lidstva aktivní a nejedná se – alespoň zatím – o další uzavřenou kapitolu dějin.

Právě tím bylo inspirováno zmíněné *rozhraní* v názvu této práce. Jsem si plně vědoma toho, že rokem 1945 *nezačínají* soudobé dějiny, neboť není smyslem hledat počátek něčeho, co se stále posouvá; je nepopíratelné, že tento titul nebude jednou, za pár desítek let, již srozumitelný, neboť hranice soudobých dějin se mezitím změní. Tím to však nekončí. Stejně tak již nebude ani pro případné čtenáře asi pochopitelné, proč se vůbec někdo věnoval tak – *sub specie aeternitatis* – marginálnímu tématu, jako je myšlenkový svět jednoho jediného člověka.⁴ Člověka rozporuplného, idealizovaného, a to zejména ve vztahu k významným událostem a osobnostem, v jejichž blízkosti se – ať již v závěru či začátku jejich životů – vyskytl. Důvod je jednoduchý: protože v naší přítomnosti, teď a tady, stále ještě vyrovnání v obecné rovině s tím, s čím on byl na bázi individuální konfrontován, není uzavřené, rozřešené, a to zejména ve vztahu k povaze toho, co po tomto zlomovém období následovalo a jak se k tomu dnes, v roce 2022, vztahujeme.

Hugo Vavrečka bývá ve veřejném prostoru a v dostupné sekundární literatuře zastoupen ve třech sférách lidského života: v politické, pracovní i soukromé. Nejčastěji totiž bývá spojován – jak již bylo naznačeno výše – se dvěma slavnými rody a jednou (ne)slavnou událostí: s rodem Bařů, rodem Havlů a s mnichovskou dohodou. V případě tzv. *Mnichova* je důvod jasný: Vavrečka byl od září do prosince 1938 ministrem propagandy a při československých jednáních i ve vztahu k veřejnosti hrál tudíž významnou roli.⁵

V tzv. *batologických* pracích je Vavrečka často vykreslován jako renesanční člověk, bývalý diplomat s obrovským rozhledem, smyslem pro humor a láskou k umění, který zároveň jako jeden z členů triumvirátu Jan Antonín Bařa – Dominik Čipera – Vavrečka spoluvodl firmu Bařa po tragické smrti Tomáše Bati v roce 1932 a přispěl tak k jejímu dalšímu rozmachu. Tento jeho přínos firmě byl pak – v jazyce současného psaní – *nespravedlivě* ukončen, když se Vavrečka stal jednou

4 Termín *myšlenkový svět* je zde užíván ve smyslu podtitulu Ginzburgova díla: Carlo Ginzburg: *Sýr a červi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*. Praha: Argo 2000.

5 Viz např. David Tonzar, ed.: *Historie – paměť národa II: přínos významných postav a událostí českých dějin pro současnost*. Praha: Husův institut teologických studií v Praze 2008.

z obětí znárodnění firmy a následně byl stejně *nespravedlivě* odsouzen ve vykonstruovaném procesu poúnorově obnoveného mimořádného lidového soudu. Batologie tak často končí svým záběrem v roce 1945, kdy skončilo aktivní působení Vavrečky ve firmě, a jeho další osudy bývají shrnuty do citací z rozsudků, případně ještě s odkazem na protiprávnost či nespravedlnost těchto událostí, aniž by byly dále rozpracovány, jelikož s firmou již přímo nesouvisí.⁶ Její osudy (již nikoli osudy firmy Baťa, nýbrž jejího „nástupce“, národního podniku Svit) a jejího někdejšího ředitele se v tom roce definitivně rozešly, ačkoli pachuč z „rozloučení“ zůstala ještě několik let po něm.

Z nikoli pracovního, ale soukromého hlediska na něj nahlízejí tzv. *havlologické* texty. Vavrečka byl totiž otcem Boženy Havlové (rozené Vavrečkové), manželky Václava M. Havla, a tedy dědečkem Václava a Ivana Havlových. V textech z této provenience bývá Vavrečka vykreslován neméně idylicky jakožto diplomat, díky kterému jeho dcera Božena získala špičkové vzdělání na evropské úrovni a navykla si pohybovat se v elitní společnosti. Ve vztahu k vnukům je vykreslován jako „děd Vševed“, což byla jeho rodinná přezdívka: dědeček, který své vnuky učil přírodním vědám, fyzice, jazykům, filozofii, technice. Oba vnuci na něj pochopitelně vzpomínali s láskou – byl to navíc jediný jejich dědeček, kterého stihli zažít. To vše bylo podpořeno tím, že zemřel v době, kdy se oba vnuci nacházeli ve věku teenagerů, a lze tedy předpokládat, že pro ně zůstal oním „pohádkovým dědečkem“, kterého si pamatovali z dětství a nestihli s ním jako dospělí muži zažít vážnější rozpory.⁷ O nespravedlivosti jeho odsouzení sice ani v rodině nebudou přítomny žádné pochyby, ale není obvykle nutné to již zdůrazňovat, jelikož Vavrečka nebyl jediný člen rodiny, který se s něčím podobným v této době potýkal. Nespravedlnost režimu, kterému společně čelili, je tak brána jako apriorní premisa, která nepotřebuje další rozvádění.

Poslednímu obrazu Vavrečky jsem do jisté míry dopomohla možná i já sama. O jeho osobu jsem se totiž začala zajímat v průběhu biografického výzkumu o Ivanu M. Havlovi, pro kterého byl Vavrečka jedním z nejranějších zdrojů celoživotní inspirace a klíčovým členem

6 Viz např. Nina Pavelčíková: Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka. In *Zlínsko od minulosti k současnosti. Sborník Státního okresního archivu ve Zlíně*. Zlín: Státní okresní archiv ve Zlíně (13/1994), s. 21–67.

7 Jana Wohlmuth Markupová: *Ivan M. Havel: od Puzuka k Sakatekovi (1938–1989)*. Praha: Karolinum 2017, s. 34.

rodiny.⁸ Již tehdy mě však zarážela dichotomie orálně historického vzpomínání jeho vnuka na idylicky strávený „dětský“ čas na jedné straně a vědomí mnoha poválečných problémů v „dospělém světě“ na straně druhé, přičemž obě časové vrstvy probíhaly paralelně bez zjevných přechodů. Vysvětlení z perspektivy Ivana M. Havla je zahrnuto v textu o něm samotném, jak si však poradit s tímto obrazem a způsobem prožívání času u samotného Vavrečky? Právě tento moment – zájem o Vavrečku v pozdním období jeho života, ovlivněný jistým předporozuměním z perspektivy rodinné – se stal výchozí pozicí procesu vzniku této práce.

Její pojetí se přitom v průběhu času proměňovalo. Na začátku stála ambice sepsat *kompletní* Vavrečkovu biografii, to jest navázat na typ výzkumu, který jsem použila v práci o Ivanu M. Havlovi, ale posunout jej o několik dekád nazpět a za použití odlišného korpusu pramenů i výzkumných metod. Již tehdy bylo možné navázat na práci Niny Pavelčíkové a dále ji rozšířit.⁹ Během výzkumu se však ukázalo, že badatelsky nejpodnětnější je právě to období Vavrečkova života, které jsem již zprostředkovaně mohla nahlédnout skrze jeho vnuka Ivana M. Havla a o kterém se v souvislosti s ním píše nejméně, tedy období závěru druhé světové války a zejména období poválečné – období svým způsobem nejproblematictější, nejdramatictější a nutno dodat i nejsoudobější ve výše zmíněném pojetí. Definitivně tento posun zpečetil můj nález do té doby neznámého pramene, *Pohádky o králi Škrábalovi čili o Ivanovi Krasopisci*, kterou Vavrečka napsal svému vnukovi Ivanovi v březnu 1945, přičemž Ivan M. Havel sám o tom až do doby nálezu v září 2017 neměl tušení.¹⁰

Tento moment беру symbolicky jako pomyslný most mezi výzkumy a mou prapůvodní motivací, k níž jsem se i díky tomu mohla vrátit. O samotném pramenu ještě bude řeč mnohem zevrubněji v následujících kapitolách, ale prozatím si dovolím říci pouze tolik, že je zde nahlížen jako klíčový pramen pro pochopení osobnosti zkoumaného právě v době zlomové a částečně i po ní. Vavrečka jej totiž sepsal na sklonku druhé světové války a v pohádce popisuje situaci, která král umírá poté, co vyhraje válku, ale ještě předtím stihne stanovit, jakou

8 Tamtéž.

9 Nina Pavelčíková: *Ředitel Batových závodů Hugo Vavrečka*.

10 Pohádku jsme v roce 2018 připravili k vydání v Knihovně Václava Havla při příležitosti 80. narozenin Ivana M. Havla. Hugo Vavrečka: *Pohádka o králi Škrábalovi čili o Ivanovi Krasopisci*. Praha: Knihovna Václava Havla 2018.

má jeho malý syn dostat výchovu a jak má království spravovat. Hypotetická analogie s jeho vlastní životní situací a dobovým kontextem mě proto vedla k záměru sepsat tuto práci jako mikrohistorickou analýzu, která umožní věnovat se tomuto období i tomuto textu do daleko větší hloubky, než jak by tomu mohlo být v „klasičtější“ biografické práci.

Text knihy je proto členěn následovně: v 1. kapitole charakterizují zvolené teoretické koncepty a metody pro uchopení a vymezení daného tématu práce, přičemž 2. kapitolu lze chápat jako pomyslný odrazový můstek k výzkumu, neboť v ní popisují dosavadní poznání o Vavrečkovi z období předcházejícího závěru jeho života, které je ústředním tématem této práce. Snažím se přitom poskytnout elementární faktografické údaje o jeho osobě a především také načrtnout specifické rysy Vavrečkovy osobnosti, které se naplno projeví v klíčovém zkoumaném období. Od 3. kapitoly představuji samotné výsledky svého výzkumu, které přitom řadím chronologicky s občasnými přerывy a které shrnuji v následném Závěru.

1. MIKROHISTORIE SOUDOBÝCH DĚJIN

Výše jsem hovořila o dvou cestách, které se přede mnou v průběhu výzkumu otevřely. Měla jsem si volit mezi „tradiční biografií“, která byla před několika lety a zčásti snad i nyní minimálně v českém prostředí spojena s pochybnostmi o odborné validitě, a mezi jinými přístupy, které by umožnily detailnější výzkum závěrečného období Vavrečkova života – například historickou antropologií, v jejímž paradigmatickém rámci se utvářela i mikrohistorie.¹¹ Na úvod je nicméně zapotřebí říci, že hranice mezi těmito dvěma přístupy není tak ostře vymezená, jak by se mohlo na první pohled zdát, ba spíše naopak. Současní autoři jako Sigurður Gylfi Magnússon či Hans Renders ukazují, že biografický přístup k historickému výzkumu má stále odbornou relevanci, nicméně neměl by se vylučovat z akademických diskuzí, které ho mohou naopak obohatit. A je to právě mikrohistorie, kterou Magnússon vidí jako velký inspirativní zdroj pro biografické psaní.¹²

11 Richard van Dülmen: *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*. Praha: Dokořán 2002, s. 80. Blíže k biografickému výzkumu v českém prostředí viz Jana Wohlmuth Markupová: Between ‘Creators and Bearers of the Czech National Myth’ and an ‘Academic Suicide’: Czech Biography in the Twenty-First Century. In Hans Renders, David Veltman, ed., *Different Lives: Global Perspective on Biography in Public Cultures and Societies*. Leiden, Boston: Brill 2020, s. 182–196. Dále viz též Lenka Řezníková: Biografie jako textová a sociální praxe: ke konjunktuře žánru na prahu moderny. In *Dějiny – teorie – kritika* (1/2015), s. 93–117.

12 Sigurður Gylfi Magnússon: The life is never over. Biography as a microhistorical approach. In Hans Renders, Binne de Haan, Jonne Harmsma: *The Biographical Turn: Lives in History*. Abingdon-on-Thames: Routledge 2016, s. 42–52. Dále viz též Hans Renders – Binne de Haan: *Theoretical Discussions of Biography. Approaches from History, Microhistory, and Life Writing*. Leiden: Brill 2014. Nejnověji viz Hans Renders – David Veltman, ed.: *Fear of Theory. Towards a New Theoretical Justification of Biography*. Leiden, Boston: Brill 2021.

Pro tuto práci nicméně nejsou důležité rozpravy, které se vedou mezi historickými biografi a jinými výzkumníky, reflektujícími takzvaný biografický obrat, mnohem spíše je třeba se věnovat alespoň stručně vymezení mikrohistorického přístupu na poli soudobých dějin a samotným výzkumným otázkám a metodologii této práce.¹³ Spojení výzkumu soudobých dějin a mikrohistorie ostatně zatím není v českém prostředí moc běžné.

Historickou antropologii si koneckonců nejspíš asociujeme primárně s výzkumy raného novověku, nikoli tolik dějin soudobých. Důvod je zřejmý: hlavní badatelské zaměření posuzujeme dle bádání již učiněného, totiž podle klíčových textů daného oboru. U historické antropologie přitom skutečně můžeme hovořit zejména o výzkumech 17. až 19. století, 20. století se námětem historicko-antropologické analýzy stalo až později.¹⁴ Nejinak je tomu s mikrohistorií. Zatímco je totiž historická antropologie v obecné rovině podle van Dülmena charakteristická tím, že se „zaměřuje na mnohostrannou kulturně-sociální podmíněnost jednotlivce v proměnách času, na zvláštnost a svébytnost lidského jednání [...]“¹⁵, mikrohistorie obě – tedy jak spojení s raným novověkem, tak důraz na jednotlivce – ještě podtrhuje. Již svým názvem odkazuje k tomu, že programově zužuje svou perspektivu na malou jednotku, ať již na osobnost, komunitu či jednu konkrétní, spíše marginální událost, a s téměř mikroskopickou přesností se ji snaží analyzovat a porozumět jí.¹⁶

Jedním z všeobecně nejznámějších mikrohistorických textů je Ginzburgův *Sýr a červi*,¹⁷ analyzující a interpretující myšlenkový svět, rozvažování a jednání furlanského mlynáře zvaného Menocchio,

13 V úplnosti je teorie a metodologie výzkumu zpracována v dizertační práci, z níž tato monografie vychází. Jana Wohlmuth Markupová: *Soukromá válka Huga Vavrečky. Mikrohistorie z rozhraní soudobých dějin (1945–1952)*. Dizertační práce. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy 2021.

14 Richard van Dülmen: *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*, s. 51.

15 Tamtéž, s. 11.

16 Sigurður Gylfi Magnússon: *The life is never over. Biography as a microhistorical approach*, s. 43. David Gentilcore, kanadský historik působící na různých univerzitách v Evropě, řekl, že „dobrá mikrohistorie vyniká schopností proměnit své malé měřítko v příležitost osvětlit leccos, co bylo až dosud přehlíženo anebo odsouváno na okraj [...] Nejlepší mikrohistorici se se svými lupami a mikroskopy ve skutečnosti pokoušejí objevit obrovské věci.“ David Gentilcore: Antropologické přístupy. In Stefan Berger, Heiko Feldner, Kevin Passmore, ed., *Jak se píšou dějiny: teorie a praxe*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2016, s. 222.

17 Carlo Ginzburg: *Sýr a červi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*.